Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

David Siegmund
Sequential Analysis. Tests and Confidence Intervals.
Springer Series in Statistics, Springer Verlag, New York-Berlin-Heidelberg-Tokyo 1985, XII+272 str., ISBN 0-387-96134-8.

David Siegmund jest znanym matematykiem amerykańskim pracującym na Uniwersytecie Stanforda w Kalifornii. Prócz analizy sekwencyjnej osiągnął wybitne wyniki w spokrewnionej z nią teorii optymalnych reguł zatrzymania.

1. O analizie sekwencyjnej ogólnie. Pierwsze proste procedury analizy sekwencyjnej pojawiły się w końcu lat dwudziestych naszego wieku. Jej rozwój jako teorii nastąpił podczas II wojny światowej dzięki badaniom przede wszystkim Abrahama Walda w USA, a pobudzany był przez potrzeby przemysłu zbrojeniowego - przez problemy statystycznej kontroli jakości.

Postępowanie sekwencyjne polega, najogólniej mówiąc, na tym, że po pobraniu kolejnego elementu próby podejmuje się decyzję, czy zakończyć pobieranie próby i na jej podstawie przeprowadzić wnioskowanie statystyczne, czy też dokonać następnej obserwacji. Zatem liczność próby jest zmienną losową.

Zalety metod sekwencyjnych mogą być dwojakiego rodzaju. Po pierwsze: metody te pozwalają poprawić efektywność procedury statystycznej, co oznacza tu zmniejszenie liczności próby. Po drugie: pozwalają rozwiązać problemy, dla których nie istnieją metody oparte na próbie o ustalonej liczności. Przykładem dla pierwszego przypadku jest osiągnięcie Walda, czyli sekwencyjny test ilorazowy(sequential probability ratio test, SPRT), konstruowany następująco: niech $X_1, X_2, \ldots$ będzie prostą próbą losową o gęstości rozkładu $f_\theta(x)$. Testujemy hipotezę zerową $H_0 : \theta = \theta_0$ przeciw hipotezie alternatywnej $H_1 : \theta = \theta_1$. Niech $l_n = \prod_{i=1}^n f_{\theta_1}(X_i) / \prod_{i=1}^n f_{\theta_0}(X_i)$; niech a i b będą danymi stałymi takimi, że $0 < a < b$. Przyjmujemy hipotezę H_0, jeżeli $l_n \leq a$, odrzucamy ją jeżeli $l_n \geq b$, kontynuujemy pobieranie próby, jeżeli $l_n \in (a, b)$. Zatem losowa liczność próby wynosi $T = \inf\{n \geq n_0 : l_n \notin (a, b)\}$, gdzie n_0 jest pewną minimalną licznością próby. T jest regułą zatrzymania procedury sekwencyjnej. Spośród wszystkich testów podanych wyżej hipotez, których błędy I i II rodzaju nie przekraczają ustalonych wartości, SPRT Walda spełniający te warunki ma najmniejszą oczekiwaną liczność próby.

Przykładem dla drugiego przypadku, tj. braku rozwiązania niesekwencyjnego, jest konstrukcja przedziału ufności o zadanej długości i zadanym poziomie ufności dla wartości oczekiwanej zmiennej losowej o rozkładzie normalnym z nieznaną wariancją.

Książka Siegmunda dotyczy prawie wyłącznie testów sekwencyjnych. Postępowanie sekwencyjne ma tu na celu poprawienie efektywności wnioskowania.

2. Zawartość książki. Dla metod sekwencyjnych regułę zatrzymania liczność próby można interpretować jako moment przekroczenia pewnej bariery przez odpowiedni proces stochastyczny. W książce procesem tym – dla czasu dyskretnego – jest błądzenie przypadkowe, a dla czasu ciągłego – proces ruchu Browna (proces Wienera). Interpretacja ta bierze początek z możliwości przedstawienia ilorazu wiarygodności jako sumy niezależnych zmiennych losowych o jednakowym rozkładzie. Bariera zatrzymania procesu może być funkcją czasu, także nieliniową.

Autor starał się uprzystępnić treść książki, przesuwając bardziej zaawansowane pojęcia i dowody do ostatnich rozdziałów.

Rozdział I ("Wstęp i przykłady", 7 stron) zawiera wprowadzenie do problematyki książki poprzez postawienie kilku zagadnień i pokrótce streszcza następne rozdziały. W rozdziale II ("Sekwencyjny test ilorazowy", 26 stron) następuje wykład teorii SPRT z przybliżeniami dla wartości błędów i oczekiwanej liczności próby, tożsamościami Walda, dyskusją optymalności, uwagami o testowaniu hipotez złożonych oraz o następującym wówczas pogorszeniu własności testu. Ostatni paragraf dotyczy znanych w statystycznej kontroli jakości procedur sum skumulowanych (CUSUM).

Najważniejszą część książki stanowią rozdziały III–V. Proces stochastyczny będący źródłem danych jest zdefiniowany jako ruch Browna $W(t)$ z parametrem dryfu μ (tzn. $EW(t) = \mu t$). Dowody wyników dla procesów z czasem dyskretnym (błądzenia przypadkowego) są odłożone do późniejszych rozdziałów. W rozdziale III ("Przybliżenia brownowskie i testy ucięte", 36 stron) rozważa się SPRT dla parametru dryfu, testy ucięte (zabezpieczenie przed nadmierną licznością próby), faktyczny rozmiar testu ("p-value"), porusza się wstępnie problem jakości przybliżeń za pomocą procesu Wienera. Omawia się modyfikacje mające na celu na przykład przyspieszenie akceptacji hipotezy zerowej, gdy jest ona prawdziwa, a również uwzględnienie parametrów zakłócających. Bariery zatrzymania testu są tutaj liniowe, a dokładne wyniki co do mocy i oczekiwanej liczności próby można uzyskać w najprostszych przypadkach.

Rozdział IV ("Testy o nieliniowych barierach zatrzymania", 35 stron) rozpoczyna się jako wstęp do teorii sekwencyjnych testów o mocy 1, tj. testów na poziomie istotności α hipotezy $H_0 : \mu = 0$ przeciw hipotezie $H_1 : \mu \neq 0$ o takiej regule zatrzymania T, że $P_0\{T < \infty\} \leq \alpha$ oraz dla wszystkich $\mu \neq 0$ $P_\mu\{T < \infty\} = 1$. Czytelnik otrzymuje wykład teorii sekwencyjnych testów istotności (zwanych w książce "repeated significance tests"). Bariery zatrzymania dla takich testów są nieliniowe. Także i tu uzyskuje się przybliżenia dla mocy i oczekiwanej liczności próby z dokładnymi wynikami w szczególnych przypadkach. Pod koniec rozdziału rozważa się testy sekwencyjne dla jednoparametrowych rodzin rozkładów.

Rozdział V ("Przykłady sekwencyjnych testów istotności", 36 stron) za-

wiera pewne zastosowania i rozwinięcia teorii: do danych o rozkładzie Bernoulliego, do porównania wyników doświadczeń klinicznych, do danych o rozkładzie normalnym z nieznaną wariancją i do analizy funkcji przeżycia.

Rozdziały VI i VII zawierają opisy szczególnych zagadnień. Rozdział VI ("Alokacja metod leczenia", 14 stron) dotyczy planowania doświadczeń klinicznych w sensie przydzielania obserwowanym pacjentom porównywalnych metod terapii. Rozdział VII ("Estymacja przedziałowa z zadaną dokładnością", 10 stron) jest bardzo zwięzłym wprowadzeniem do konstrukcji przedziałów ufności o zadanej długości i zadanym poziomie ufności. Zastosowania dotyczą wartości oczekiwanej w rozkładzie normalnym o nieznanej wariancji oraz dla porównania dwóch prób o rozkładach Bernoulliego z prawdopodobieństwami sukcesu i porażki p_1, q_1 i p_2, q_2 za pomocą logarytmu ilorazu szans $\theta = \log\{(p_1 q_2)/(p_2 q_1)\}$ ("log odds ratio").

Rozdziały VIII–X zawierają podstawy matematyczne konieczne do uzyskania dobrych przybliżeń dla charakterystyk testów w przypadku czasu dyskretnego i niektórych innych wyników podanych wcześniej bez dowodów. Rozdział VIII ("Błądzenie przypadkowe i teoria odnowy", 23 strony) opiera się na teorii wielkich odchyleń, teorii błądzenia przypadkowego i teorii odnowy, skąd można otrzymać przybliżenia dla przypadku liniowych barier zatrzymania (SPRT, CUSUM).

W rozdziale IX ("Nieliniowa teoria odnowy", 25 stron) głównym narzędziem jest nieliniowa teoria odnowy stosowana do testów o nieliniowych barierach zatrzymania (sekwencyjnych testów istotności), a także do przedziałów ufności o zadanej dokładności dla wartości oczekiwanej w rozkładzie normalnym.

Rozdział X ("Poprawione przybliżenia brownowskie", 16 stron) poświęcony jest problemom dającym się przeskalować tak, że ruch Browna stanowi przybliżenie I rzędu. Podaje się poprawki wyższych rzędów, uwzględniające dyskretność czasu. Wyniki są zastosowane do testów uciętych.

Rozdział XI, ostatni ("Różne problemy związane z przekroczeniem bariery", 12 stron), ma charakter częściowo techniczny. Wyniki teoretyczne są zastosowane do badania oczekiwanej liczności próby przy porównywaniu metod terapii oraz do szacowania momentu zmiany rozkładu ("change point") w ciągu losowych obserwacji.

Każdy rozdział zakończony jest zestawem problemów i zadań do samodzielnego rozwiązania. Czteroczęściowy dodatek podaje zwięzłe wprowadzenia w zagadnienia teorii procesów stochastycznych: ruch Browna, teorię kolejek i ryzyka ubezpieczeniowego, martyngały i całki stochastyczne, teorię odnowy. Bibliografię poprzedzają komentarze dotyczące źródeł do poszczególnych rozdziałów.

3. Charakter książki. Omawiana monografia nie jest wykładem metod sekwencyjnych o zakresie porównywalnym z książkami Govindarajulu (1987)

lub Wetherilla i Glazebrooka (1986). Nie znajdziemy tutaj wcale problemów estymacji sekwencyjnej (poza zwięzłym rozdziałem o przedziałach ufności), teorii sekwencyjnych reguł decyzyjnych wraz z problemami dostateczności, zupełności, niezmienniczości i optymalności, teorii bayesowskiej, a także części zagadnień sekwencyjnego testowania hipotez. Jest to głęboka i wyczerpująca monografia teorii sekwencyjnych testów ilorazowych i sekwencyjnych testów istotności dla procesu Wienera, traktowanego jako przybliżenie bardziej adekwatnych modeli statystycznych. Jej lektura wymaga znajomości analizy matematycznej przynajmniej na poziomie wykładu politechnicznego.

4. Drobne usterki. Książka zawiera usterki redakcyjne polegające na nieobecności w bibliografii niektórych pozycji, do których autor odwołuje się w tekście. Zauważone braki to: Lehmann (1959), Cox i Hinkley (1974) (w wielu miejscach książki), Sellke (1982, 1985) (paragraf V.5), Worsley (1983) (par. XI.3). Dwa pierwsze braki łatwo uzupełnić (zob. niżej), gdyż są to powszechnie znane monografie; co do pozostałych, okazało się to zbyt trudne.

Literatura

D. R. Cox i D. V. Hinkley, *Theoretical Statistics*, Chapman and Hall, London 1974 (istnieje przekład rosyjski z 1978 r.)

Z. Govindarajulu, *The Sequential Analysis of Hypotheses Testing, Point and Interval Estimation, and Decision Theory*, 2nd edition, American Sciences Press, Columbus, Ohio 1987 (wydanie I w 1981 r.)

E. L. Lehmann, *Testing Statistical Hypotheses*, J. Wiley & Sons, New York 1959 (istnieje przekład polski z 1968 r.; ukazało się wydanie II poprawione, 1986 r.)

G. B. Wetherill i K. D. Glazebrook, *Sequential Methods in Statistics*, 3rd edition, Chapman and Hall, London-New York 1986.

MAREK MĘCZARSKI